

Verzoening voor waarheid, waarheid voor verzoening

We kijken de andere kant op. Want dit hier onder onze neus begint op zot geweld te lijken en daar zijn wij vreesachtig voor. Hebben wij geen oorlogen doorgesparteld, hebben wij geen onnatuurlijke rampen ondergaan? Wel, zijn wij er niet zonder al te veel blaren op ons gat doorgeraakt omdat wij ons koest gehouden hebben en goed opgelet hebben vanwaar de wind waaide.

Hugo Claus, De Geruchten (Amsterdam 1996) 195.

Kenmerkend voor veel landen die zich begin jaren negentig bevrijd hebben van onderdrukkende regimes is de gevoelde noodzaak om op een of andere manier in het reine te komen met het verleden. Dat is niet eenvoudig. Zeker niet als de democratische verworvenheden kwetsbaar zijn en vertegenwoordigers van de

vroegere machthebbers nog invloedrijke posities bekleden, zoals met name in het militaire apparaat. Deze groep heeft alle belang bij het zo snel mogelijk uitwissen van het ver-

Waarom waarheidscommissies?

De meest voor de hand liggende reden is de wens van de familieleden van de

slachtoffers om te weten wat er met hun verwanten is gebeurd en wie daarvoor verantwoordelijk was. Breder uitgewerkt betekent het het vaststellen van wat er in de voorafgaande periode van dictatuur en onderdrukking precies gebeurd is, wie verantwoordelijk waren voor politieke misdaden en schendingen van de rechten van de mens. De

---

De integriteit van de samenleving vraagt om gerechtigheid

---

vroegere Tsjechische dissident Vaclav Havel noemt de poging om in waarheid te leven de belangrijkste morele drijfveer voor mensen in een onderdrukkend regime. Als dat zo is, dan is het vastleggen van de

waarheid omtrent het verleden - en dus het ontkrachten van geruchten, ontkenningen, laster - een noodzakelijke stap op weg naar integriteit van de samenleving.

De integriteit van de samenleving vraagt om gerechtigheid.

Gerechtigheid heeft in dit verband verschillende componenten: recht doen aan de slachtoffers en bestraffing van de daders. Recht doen aan de slachtof-

fers is een belangrijke grond voor zelf-onderzoek. Dergelijk onderzoek moet erkenning van de waardigheid van de mensen die onder de onderdrukking geleden hebben mogelijk maken door hen hun verhaal te laten vertellen. De slachtoffers worden dan subject, met een stem en een naam, en geen object meer van de geschiedenis. Erkenning van hun waardigheid kan ook materieel, in de vorm van vergoeding voor geleden schade.

Veel moeilijker is de bestraffing van de daders. Hoe krachtig de jonge democratie staat ten opzichte van de machten van het verleden blijkt hier. Het bij name noemen van de verantwoordelijken voor onderdrukking en schendingen van mensenrechten in de voorbije periode is op zich al een waarschuwing voor diegenen die plannen voor de toekomst hadden. Maar van zo'n waarschuwing kan des te meer kracht uitgaan, indien die vaststelling gepaard gaat met strafrechtelijke vervolging. Zulks komt echter zelden voor.

Gehoopt wordt dan ook dat de beschrijving van de misstanden onder het *'ancien régime'* op zichzelf al een les inhoudt voor de toekomst. Bijvoorbeeld over de omstandigheden die de vestiging van een dictatuur of van schendingen van mensenrechten positief dan wel negatief beïnvloeden. Uit zo'n les zouden suggesties en aanbevelingen voor de toekomst kunnen voortvloeien. Zelf-onderzoek kan inzicht geven in de betekenis van fundamentele waarden en normen waar de rechtsstaat op zou moeten zijn gebaseerd en waar de publieke autoriteiten zich aan zouden moeten houden. Brede instemming met en consensus over een dergelijk publiek ethos vormen garanties tegen toekom-

stige autoritaire en populistische leiders. Bovendien kan zo een basis worden gelegd voor nationale eenheid. De behoefte aan natiebouw is des te sterker in landen die ten tijde van de voorafgaande dictatuur sterk verdeeld zijn geweest. Als een gemeenschappelijke kijk op het eigen verleden noodzakelijk is voor het bewustzijn van een gedeelde nationale identiteit, dan zijn het vastleggen en de publieke erkenning van de geschiedenis onmisbaar. Op basis van het zo gegroeide publieke ethos en van de gevonden waarheid in de geschiedenis kan verzoening op gang komen.

Versies van verwerking

Jonge democratieën hebben uiteenlopende methoden toegepast in het verwerken van het verleden. De gekozen methode is sterk afhankelijk van de omstandigheden gedurende de overgangsfase waarin het mandaat voor het onderzoek en de eventuele onderzoekscommissie is geformuleerd. Zo is er de methode om het boek van het verleden te sluiten en een nieuw begin te maken. Polen en Hongarije hebben bewust gekozen voor deze handelwijze, om het proces van vreedzame transformatie niet in gevaar te brengen. Een milde opstelling ten opzichte van de vroegere machthebbers wordt bovendien wel verdedigd met het argument dat op die manier hun loyaliteit aan de nieuwe be-deling kan worden verkregen.

Een verdergaande werkwijze is de instelling van een onafhankelijke onderzoekscommissie. Voornaamste taak van zo'n commissie is de waarheid omtrent martelingen en verdwijningen aan het licht te brengen en recht te doen aan slachtoffers en hun nabestaanden. Het enige voorbeeld van deze benadering in Midden- en Oost-Europa is de On-

derzoekscommissie in Duitsland. Ook in Chili is deze methode gevolgd. Het zuiveren van openbare instellingen van vroegere collaborateurs kon plaatsvinden in landen waarin de transformatie duurzaam genoeg is. Dit is bijvoorbeeld gebeurd in Tsjechië en Bulgarije, waar alle hoge publieke functies voor een bepaalde periode uitgesloten waren voor personen die hadden toebehoord aan de veiligheids politie, die hoge functies hadden bekleed in de partij en wier namen voorkwamen als collaborateurs op de lijsten van de vroegere geheime politie. In Duitsland is het voor ieder, wiens naam voorkomt als collaborateur in de archieven van de geheime politie van de DDR voor een periode van 15 jaar verboden enig openbaar ambt te bekleden. Hoewel het juridisch zeer complex is, probeert Duitsland vroegere generaals en politici die verantwoordelijk waren voor het schietbevel op mensen die de grens naar het Westen probeerden over te steken, strafrechtelijk te vervolgen.

Zelfonderzoek in Zuid-Afrika

De Zuid-Afrikaanse Commissie voor Waarheid en Verzoening (Truth and Reconciliation Commission, TRC) had als taak de waarheid omtrent het verleden aan het licht te brengen en onder voorwaarden amnestie te verlenen. Op donderdag 29 oktober jongstleden kwam haar 3500 pagina's dikke Final Report uit. Het Final Report is tot 29 januari 1999 in te zien en op te halen vanaf de internetwebsite <www.truth.org.za> van de Waarheids- en Verzoeningscommissie.

Het rapport was het resultaat van dertig maanden onderzoek. De Commissie voor Waarheid en Verzoening maakte onderdeel uit van het bredere proces

van transformatie van Zuid-Afrika. De constitutionele verankering van het werk van de Commissie is te vinden aan het slot van de Interim Grondwet die in december 1993 was aangenomen en op 27 april 1994 van kracht werd. De definitieve grondwet, die in 1996 werd vastgesteld, nam deze bepaling over.

De betreffende tekst luidt:

"The adoption of this Constitution lays the secure foundation for the people of South Africa to transcend the divisions and strife of the past, which generated gross violations of human rights, the transgression of humanitarian principles in violent conflicts and a legacy of hatred, fear, guilt and revenge. These can now be addressed on the basis that there is a need for understanding but not for vengeance, a need for reparation but not for retaliation, a need for ubuntu but not for victimisation. In order to advance such reconciliation and reconstruction, amnesty shall be granted in respect of acts, omissions and offences associated with political objectives and committed in the course of the conflicts of the past."

Hoe dit alles moest plaatsvinden werd vastgelegd in de National Unity and Reconciliation Act van 1995. Deze wet bepaalde dat er een speciale onderzoekscommissie voor Waarheid en Verzoening zou komen. De opdracht luidde om nationale eenheid en verzoening te bevorderen in een geest van begrip waarmee de conflicten en verdeeldheden van het verleden worden overstegen. De Commissie was bevoegd onderzoek te doen, documenten in beslag te nemen en personen in verzekerde bewaring te stellen. Zij mocht getuigen onder ede verhoren. Voorzitter van de Commissie, die in totaal uit zeventien leden bestond, was aartsbisschop Desmond Tutu.

In december 1995 ging de TRC van start. De Commissie kende drie onderafdelingen:

1. Het *Human Rights Violations Committee*, speciaal gericht op het vinden van de waarheid omtrent grove schendingen van de mensenrechten, gedefinieerd als moord, ontvoering, marteling en ernstige mishandeling en ingegeven door een politiek doel. De commissie maakte daarbij gebruik van meer dan 21.000 verklaringen van overlevenden en familieleden van de slachtoffers. Daarvoor zijn ruim 50 publieke hoorzittingen gehouden die in totaal 244 dagen duurden.
2. Het *Amnesty Committee*, verantwoordelijk voor het horen en beoordelen van amnestie-aanvragen. Het comité ontving meer dan 7000 aanvragen, hield eveneens openbare zittingen en is nog steeds druk bezig met de beoordelingen.
3. Het *Reparations and Rehabilitations Committee*, dat zich bezighield met schadevergoedingen en andere maatregelen gericht op de rehabilitatie en het herstel van de waardigheid van degenen die als slachtoffers worden aangemerkt.

De Commissie voor Waarheid en Verzoening en het mandaat dat zij heeft meegekregen is het resultaat van een compromis gedurende de overgangsfase tussen de toenmalige regering van de *Nasionale Party* (NP) en het *African*

National Congress (ANC). De eerste wilde verzoening en een generaal pardon, de tweede wilde de waarheid boven tafel halen en strafrechtelijke vervolging voor degenen die verantwoordelijk waren geweest voor het schenden van de mensenrechten. Het compromis was waarheid in ruil voor verzoening, verzoening in ruil voor waarheid.

Er kwam geen generaal pardon, maar amnestie op individuele basis werd wel mogelijk. Zij het onder voorwaarden: personen die om politieke redenen mensenrechten geschonden hebben in de periode tussen 1 maart 1960 en 10 mei 1994 konden amnestie aanvragen. Degenen die volledige opening van zaken gaven en dus in feite een bekentenis aflegden konden worden vrijgesteld van vervolging en van alle strafrechtelijke en civielrechtelijke aansprakelijkheid.

Dit gold niet alleen voor personen in dienst van het vroegere staatsapparaat, maar voor alle partijen in het toenmalige conflict. Met die bekentenissen kon een deel van de waarheid boven tafel komen.

Het andere deel kwam van de vele, indrukwekkende getuigenissen van de slachtoffers: de gemartelden, de moeders die hadden moeten meemaken hoe hun kinderen weggevoerd werden, om ze nooit meer terug te zien; de vaders die hun gezin voor hun ogen in een bomaanslag zagen omkomen. Zij onthulden hun deel van de waarheid van het apartheidsverleden. Waar de waarheid uit de mist van vergeten, wegdrukken en goedpraten

---

**Het compromis was
waarheid in ruil
voor verzoening,
verzoening in ruil
voor waarheid**

---

zichtbaar werd, kon wellicht een begin gemaakt worden met verzoening. Waarheid is voorwaarde voor verzoening.

Zodoende sloot de Waarheids- en Verzoeningscommissie aan bij het concept van 'helende gerechtigheid', een gemeenschapsgerichte benadering waarin het primair gaat om herstel van gebroken verhoudingen en de dialoog tussen dader en slachtoffer. Die benadering heeft herkenbare overeenkomsten met de wijze van rechtspraak in traditionele Afrikaanse culturen, die herstel van de integriteit van de gemeenschap belangrijker vindt dan het straffen van de dader. Het gebruik van

het Xhosa woord *ubuntu* in de bovengenoemde passage in de Interim Grondwet gaf dat al aan. *Ubuntu* betekent mens-zijn in gemeenschap met anderen. Van helende gerechtigheid is in individuele gevallen sprake geweest gedurende de werkzaamheden van de TRC (Truth and Reconciliation Commission). Slachtoffers en daders hebben oog in oog met elkaar gestaan. Soms hebben daders persoonlijk schadeloosstellingen aan hun vroegere slachtoffers ter beschikking gesteld. Andere keren hebben zittingen van de TRC een vervolg gekregen in de vorm van lokale initiatieven voor steun aan slachtoffers en gemeenschapsopbouw.

De Waarheids- en Verzoeningscommissie had een speciale *Investigation Unit* ter beschikking om de feiten te verzamelen. De waarheid mag zich dan mischien wel niet in totaliteit hebben ge-

openbaard - dat gebeurt trouwens op een ander moment in de geschiedenis - de Commissie beschikte toch over voldoende 'bronnen' om een treffend beeld van het recente verleden te schetsen. Vele schuldigen en verantwoordelijken voor schendingen van de mensenrechten zijn benoemd en velen van hen

hebben hun aandeel daarin erkend. En wie dat niet gedaan hebben staan in ieder geval in moreel opzicht in het defensief.

Vele schuldigen en verantwoordelijken voor schendingen van de mensenrechten zijn benoemd en velen van hen hebben hun aandeel daarin erkend

---

Amnestie of vervolging?

Onder mensenrechtenschendingen verstaat de TRC onder andere moord en poging tot moord, marteling en zware mishandeling. Aan het eind van haar rapport concludeert de

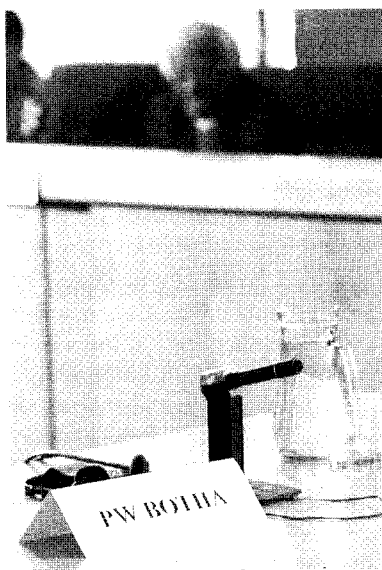
commissie dat grove schendingen van de mensenrechten werden gepleegd of mogelijk gemaakt door alle belangrijke partijen in de conflictperiode van 1960 tot 1994. En zij somt op (Deel V, Hoofdstuk 6, paragraaf 66; hierna aangeduid als: V,6,66):

- de staat en het inlichtingen- en veiligheidsapparaat;
- groepen en instellingen die in meer of mindere mate officieel verbonden waren aan de staat, zoals thuislandregeringen en veiligheidstroepen, ook de IFP en conservatieve organisaties die belang hadden bij de *status quo*;
- blanke rechtse organisaties die vochten voor behoud van de *status quo*, zoals de Afrikaner Weerstandsbeweging;
- bevrijdingsbewegingen en hun gewapende takken;

- binnenlandse organisaties als het *United Democratic Front*.

Apartheid was een misdaad tegen de mensheid en de bevrijdingsbewegingen voerden een rechtvaardige strijd, aldus de TRC. Maar dat doel rechtvaardigt nog niet het plegen van grove schendingen van de mensenrechten. Ook deze zijn dus onderworpen aan het werk van de TRC. Desalniettemin berust de grootste verantwoordelijkheid bij de staat en zijn bondgenoten. Een staat, met zijn macht en privileges, moet aan hogere morele maatstaven worden gehouden dan particuliere organisaties. Zo staat het in de conclusies van het rapport te lezen.

Een paar uitzonderingen daargelaten - de Commissie noemt onder andere Roelf Meyer en Leon Wessels - bleven hoogstverantwoordelijke politici van de Nasionale Party volhouden dat zij geen weet hadden van de misdaden die in dienst van de staat gepleegd werden. De TRC oordeelde: *"Evidence before the Commission indicates, however, that from the late 1970s, senior politicians [...] developed a strategy to deal with opposition to the government. This entailed, among other actions, the unlawful killing, within and beyond South Africa, of people whom they perceived as posing a significant challenge to the state's authority."* (V,6,82) Weliswaar spraken de bedoelde politici voor de Commissie verontschuldigen uit voor hun deelname in het apartheidssysteem en voor de consequenties van dat systeem voor individuele personen, hun persoonlijk aandeel daarin namen zij nooit voor hun verantwoording. Liever plaatsten zij de gruweldaden in de context van de toenmalige strijd tegen het communisme en wezen zij uitvoerende personen aan als zondebok.

(Foto: ANP)

Over oud-staatspresident P.W. Botha stelt de TRC vast: *"The period during which the South African State ventured into the realm of criminal misconduct stretches from P.W. Botha's accession to power into the early 1990s, including a part of the period in which his successor held office."* (V,6,79) Het laatste zinsdeel doet vermoeden wat er in het rapport van de Commissie moet hebben gestaan over mensenrechtenschendingen onder Botha's opvolger F.W. de Klerk. Deze passages zijn echter geschrapt. Iedereen, die in het rapport beschuldigd werd had het recht op inzage in de op hem of haar van toepassing zijnde teksten. Ook oud-president De Klerk. Hij spande een geding aan en kreeg van de rechter gedaan dat de betreffende passages verwijderd werden. Voorlopig althans, want in maart 1999 spreekt de rechter zich definitief uit over de vraag of de bewuste tekst gepubliceerd mag worden.

Niet dat het de reputatie van F.W. de Klerk ten goede is gekomen. Wat is

blijven staan is de conclusie over diens optreden ten overstaan van de TRC: Deze was "... a particular disappointment to the Commission. As one who has done so much to turn the tide of South African history, his evasiveness and unwillingness candidly to acknowledge the full burden of the NP's responsibility seemed to the Commission to be a missed opportunity to take the reconciliation process forward." (V,6,8)

Van het ANC meldt de Commissie dat het leiderschap collectief verantwoordelijkheid nam voor de schendingen van de mensenrechten door ANC-leden en dat het de gestelde vragen van de Commissie openhartig beantwoorde.

Daar stond tegenover dat de Commissie weinig persoonlijke verklaringen kreeg, met name niet van ANC-leiders, noch van het kader van de vroegere gewapende tak van het ANC, Umkhonto weSizwe. Dat betekende voor de TRC, dat: "... its knowledge of those who led and

those who worked in its structures for lengthy periods of time is largely non-existent." (V,6,19) Het oordeel over Winnie Madikizela-Mandela, de ex-vrouw van president Mandela was hard. Zij wordt aansprakelijk gesteld voor grove mensenrechtenschendingen door de Mandela United Football Club, waaronder de moord op Stompie Seipei. De Commissie: "Ms. Winnie Madikizela-Mandela's contempt not only for the Commission but for the notion of accountability was palpable to the millions who followed the hearing in which she appeared." (V,6,20)

Over Mangosuthu Buthelezi en de Inkatha Freedom Party zegt de Commissie: "Considering the overwhelming evi-

dence that Inkatha/the IFP was the primary non-state perpetrator, and that it was responsible for approximately 33% of all the violations reported to the Commission, its submission was singularly unforthcoming, evasive and defensive." (V,6,22) De IFP had bovendien haar eigen aanhangers ontraden om mee te werken met de TRC. Dat zou ertoe kunnen leiden dat slachtoffers, die lid zijn van de IFP en niet naar voren zijn gekomen met verklaringen, niet in aanmerking komen voor schadevergoedingen, hetgeen weer tot vergroting van de spanningen tussen ANC en IFP in KwaZulu Natal zou kunnen leiden. (V,6,24).

**Of het tot
daadwerkelijke
vervolging en
strafrechtspraak zal
komen is nog maar
de vraag.**

De Waarheids- en Verzoeningscommissie heeft zelf geen bevoegdheid om aanklachten in te dienen of tot strafrechtelijke vervolging over te gaan. Dat wordt overgelaten aan de normale strafrechtelijke procedures. Maar zij concludeert in het rapport wel: "Where amnesty has not

been sought or has been denied, prosecution should be considered." Of het tot daadwerkelijke vervolging en strafrechtspraak zal komen is nog maar de vraag. De kans is serieus aanwezig dat de grotere partijen, ANC, IFP en NP, geneigd zullen zijn de werkbare politieke verhoudingen niet op het spel te zetten. ANC en IFP zitten samen in de coalitieregering van nationale eenheid en na jaren van gewelddadige onderlinge strijd zijn de betrekkingen tussen beide sterk aan het verbeteren. Strafrechtelijke vervolging van met name IFP-leiderschap en -aanhang op grond van mensenrechtenschendingen in de periode 1960-1994 zou de kwetsbare vrede ernstig kunnen beschadigen. Zeker voor de provincie

KwaZulu Natal zou dat opnieuw tot uitbarsting van geweld kunnen leiden.

Waarheid en rechtsstaat

Buthelezi in de beklagdenbank? Kennelijk is de rechtsstaat in Zuid-Afrika nog niet sterk genoeg om dat te trekken. Het nieuwe Zuid-Afrika lijdt nog steeds aan ernstige chronische ziektes die door het apartheidssysteem zijn opgelopen: corruptie, geweld en misdaad en gigantische sociaal-economische tegenstellingen. Ze zijn als het ware onderdeel van de cultuur geworden. De bestrijding ervan zal een langdurig proces zijn. Het rapport van de TRC kan het begin zijn van een effectieve kuur. Maar die moet dan wel consequent worden volgehouden.

De plegers van mensenrechtenschendingen hebben hun 'kennis en ervaring' ter beschikking kunnen stellen in nieuwe werkkringen, zoals in particuliere veiligheidsmaatschappijen en bij de bestrijding van de gewone misdaad. Politie-optreden is onverminderd hard. De TRC meldt in haar rapport dat er nog steeds gemarteld wordt tijdens strafrechtelijk onderzoek. Het gevangeniswezen is nauwelijks veranderd. Vermoedelijk komen er gemiddeld 60 gedetineerden per maand om in de gevangnissen. Dit alles roept echter geen publieke verontwaardiging meer op, omdat het om gewone misdadigers gaat die kennelijk minder bescherming behoeven. Justitie, politie en gevangeniswezen waren destijds vooraanstaand in het schenden van mensenrechten. Nu worden deze instanties geacht de rechtsstaat, de nieuwe grondwet en de grondrechten te bewaken. Politiepersoneel was uit zichzelf eigenlijk niet bereid om ten overstaan van de TRC de waarheid te vertellen en zo

amnestie te verkrijgen. Het was de bereidheid van de reeds veroordeelde "*arch villain of the apartheid era*" Eugène de Kok om de Commissie volledig inzicht van zaken te geven die de politie ertoe zette mee te werken. Ze konden niet anders, om strafrechtelijke vervolging te ontlopen, toen De Kok ieders rol publiekelijk ging beschrijven. Ook mag worden vermeld dat rechters niet zijn ingegaan op het verzoek van de TRC om voor de Commissie te verschijnen. Zij vreesden dat daardoor hun onafhankelijkheid in het gedrang zou kunnen komen. Hun rol in het instandhouden van de apartheidstaat is dus niet in dialoog met de Waarheids- en Verzoeningscommissie behandeld.

Zoals gezegd zou de wil om de politieke vrede te bewaren kunnen leiden tot het afzien van strafvervolging voor de plegers van mensenrechtenschendingen. "*Blanket amnesty*" heet dat in het Zuid-Afrikaanse politieke jargon. Het is uiteraard aan de verantwoordelijke politici in Zuid-Afrika zelf om de meest verantwoorde beslissing te nemen. Toch zijn er wel een aantal opmerkingen bij te plaatsen. Gaan die plegers van mensenrechtenschendingen vrijuit, dan kunnen zij ook niet meer via civielrechtelijke procedures worden vervolgd. Dan wordt een wel heel zware wissel getrokken op het rechtvaardigheidsgevoel onder de slachtoffers.

Dat rechtvaardigheidsgevoel vraagt in principe om berechting van degenen die niet hebben voldaan aan de amnestiecriteria. De voorwaarden waren duidelijk en voor ieder hetzelfde. Sommigen zijn daardoor overgehaald om bekentenis af te leggen. Slachtoffers hebben zodoende het verzoeningsproces kunnen aanvaarden. Trouwens, het

idee dat misdadigers vrijaf gaan versterkt het gevoel onder gewone criminelen dat ze voor strafvervolgning praktisch niet te vrezen hebben, een gevoel dat in Zuid-Afrika toch al sterk ontwikkeld is. Een land met een hoog misdaadcijfer heeft duidelijke normen nodig en een staat die bereid is die normen in stand te houden.

De TRC deelt hier in de problematiek waar alle waarheidscommissies in jonge democratieën mee worstelen: de spanning tussen wenselijkheid en werkelijkheid. Die spanning kan een waarheidscommissie niet oplossen; zij moet binnen de gegeven politieke mogelijkheden haar weg zien te vinden. Gelukkig beschikt Zuid-Afrika over een van de modernste grondwetten in de wereld, met een uitgebreide lijst van grondrechten, over een onafhankelijk Constitutioneel Hof, dat alle wetgeving toetst aan de grondwet, en over een onafhankelijke *Human Rights Commission*, die waakt over de naleving van de mensenrechten.

Het meest indrukwekkende resultaat van het werk van de Waarheids- en Verzoeningscommissie lag echter in de kans die zij bood aan de slachtoffers om hun verhaal te vertellen. Zij herkregen hun waardigheid. Psychische steun aan de slachtoffers, die tijdens de zittingen door emoties werden overmand, was niet voorzien en had een incidenteel karakter. Vaak hielpen mensen elkaar spontaan. Ook hier vraagt het werk van de TRC voortzetting. De

Commissie heeft slechts aanbevelingen kunnen doen voor sociale, psychische en emotionele hulp aan "*each person found to be a victim*". Dat kan in de praktijk variëren van het opzetten van monumenten en gedenktekens, herstelprogramma's voor lokale gemeenschappen, tot het toekennen van uitkeringen aan slachtoffers en het opzetten van een instantie die daar verantwoordelijk voor is.

Dat zijn maatregelen gericht op individuele gevallen. Structurele maatregelen

---

**Het meest
indrukwekkende
resultaat van het
werk van de
Waarheids- en
Verzoeningscommissie lag echter in de
kans die zij bood
aan de slachtoffers
om hun verhaal te
vertellen**

---

zijn eveneens onvermijdelijk. Het land wacht al lang op daadwerkelijke sociaal-economische hervormingen. De uitvoering van die hervormingen loopt niet alleen achter op de verwachtingen die vóór de verkiezingen van 1994 heersten, maar ook op de toezeggingen van de regering in het Herstel en Ontwikkelingsprogramma, dat ná die verkiezingen van start zou gaan. In de praktijk zijn de sociaal-economische omstandigheden van de meerderheid van de Zuid-Afrikaanse

bevolking, onder wie zich ook de meeste slachtoffers bevinden, nauwelijks verbeterd.

Slot

Het ligt niet zozeer aan de TRC, als wel aan regering en parlement, maar hier zou het verzoeningsproces ernstig onder druk kunnen komen staan. De combinatie van structurele achterstelling van grote groepen van de bevolking en amnestie voor de plegers van de wandaden van vroeger is fnuikend

voor het rechtvaardigheidsgevoel. De Waarheids- en Verzoeningscommissie maakt in dat verband ernstige verwijten aan de blanken: "... *the white community often seemed either indifferent or plainly hostile to the work of the Commission, and certain media appear to have actively sought to sustain this indifference and hostility.*" (V,6,3) Net zo schadelijk is de houding van die politiek leiders, die zich, in tegenstelling tot soldaten en politiemannen, niet verantwoordelijk voelden voor de mensenrechtenschendingen van het ancien regime. De waarheid kan weliswaar niet meer ontkend worden, zij wordt op die manier volop ontweken.

Zolang de politiek verantwoordelijken voor wandaden van gisteren de waarheid ontwijken, zijn het de slachtoffers die de zwaarste lasten moeten dragen ter wille van verzoening. Strafrechtelijke vervolging voor degenen van wie de TRC bewezen heeft dat zij verantwoordelijk waren voor schendingen van de mensenrechten en die geen gebruik hebben gemaakt van de mogelijkheden van amnestie; sociaal-economische hervormingen, materiële steun aan de slachtoffers, duidelijke normen bij justitie en politie: om de erfenis van de apartheid te boven te komen is een consequente en lang volgehouden aanpak noodzakelijk. Volgend jaar zijn er verkiezingen in Zuid-Afrika. Ongetwijfeld zullen deze thema's een voorname rol spelen.

De Waarheids- en Verzoeningscommissie heeft veel van de waarheid over onderdrukking en schending van de mensenrechten boven tafel gekregen. Daar gaat al een waarschuwing vanuit voor de toekomst. Zij heeft ook bouwstenen geleverd voor een nieuwe gemeenschappelijke nationale identiteit, al

wordt ze nog lang niet gedragen door alle bevolkingsgroepen. Voor verzoening is meer tijd nodig. Slachtoffers hebben belang bij sociaal-economische hervormingen en duidelijke normen bij justitie en politie. Hier kan Nederland iets bieden met hulp- en samenwerkingsprogramma's. Het is te hopen dat de besluitvorming over beperking van het aantal landen waar Nederland een ontwikkelingsrelatie mee onderhoudt ruimte laat voor deze overwegingen.

Drs. Th.B.F.M. Brinkel is wetenschappelijk medewerker van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA.